

Sintaktostilistička obilježja romana *Posljednji Gizdarev* Ivana Antunovića

Perica Vujić*

Sažetak

*Stilistika je znanost koja se svojim područjem istraživanja nalazi između jezika i književnosti. U ovome radu istraživani su sintaktostilemi, jedinice pojačajne izražajnosti na sintaktičkoj razini. Sintaktostilemi pripadaju području lingvističke stilistike koja se naziva sintaktostilistika, a nju čini spoj dviju disciplina: sintakse kao dijela gramatike koji proučava rečenično ustrojstvo i stilistike koja istražuje stil. U romanu *Posljednji Gizdarev* Ivana Antunovića proučavana su dva sintaktostilema: figure konstrukcije i pasivne rečenice. Figurama konstrukcije kao što su inverzija, akumulacija, elipsa, hiperbaton, polisindeton, zeugma, enalaga narušava se neutralni red riječi što utječe na dinamiku rečenice, dok pasivne rečenice imaju ulogu atributa, u njima se naglašava vršitelj radnje kada je to važno za daljnji razvoj radnje i koriste se u ulomcima kada svećenici govore o službi Božjoj.*

Ključne riječi: lingvostilistika, sintaktostilem, Posljednji Gizdarev, Ivan Antunović, figure konstrukcije, pasivne rečenice

Uvod

Beletristički ili književnoumjetnički stil je stil koji ima najveću individualnu slobodu. Za razliku od drugih stilova, on je inovativan, njegova je uloga kreativna, a „književnik je dakle izravno ‘poslušan’ jezičnim, lingvističkim normama, tj. normama jezika kao sustava, a nedruštveno-jezičnim, sociolingvističkim normama, tj. normama jezika kao standarda“ (Silić 2006: 100). Stoga proučavanje jezika nekog književnoumjetničkog djela uvijek predstavlja izazov jer se književnik ne mora nužno držati propisanih jezičnih norma, no ipak i svako odstupanje od tih norma mora imati neku ulogu koja predstavlja stilsko obilježje specifično za njegovo stvaralaštvo. Tako je nastala znanost „kojoj je predmetom proučavanja – stil“ (Pranjić 1986: 193), naziva se stilistika, a nalazi se svojim područjem istraživanja između jezika i književnosti. Osnovna je stilistička jedinica stilem i on postoji na svakom području

* lektor, Filozofski fakultet Novi Sad

stilistike te se tumači kao „jedinica koja nosi određenu stilsku informaciju“ (Katnić-Bakaršić 2007: 40). Stilemi postoje u svim funkcionalnim stilovima, a s obzirom na jezičnu razinu koja se promatra dijele se na grafostileme, fonostileme, leksikostileme, semanostileme, sintaktostileme i tekstostileme. U ovome se radu proučavaju sintaktostilemi na primjeru romana *Posljednji Gizdarev* Ivana Antunovića. „Jedinice pojačane izražajnosti na sintaktičkoj razini nazivaju se sintaktostilemima, proučavanje kojih podrazumijeva popis, opis i vrjednovanje stilističkih vrijednosti u mnogovrsno ostvarenom govornom materijalu rečeničnih sastavnica, otvarajući se prema suprasintaksi.“ (Josić 2021: 59). Proučavaju se dva sintaktostilema: figure konstrukcije i pasivne rečenice. Nastoji se izdvojiti i objasniti njihova stilska uloga i na koji način oni doprinose romanu. Sintaktostilemi pripadaju području lingvističke stilistike koja se naziva sintaktostilistika, a nju čini spoj dviju disciplina: sintakse kao „dijela gramatike koji proučava rečenično ustrojstvo“ (Katičić 2002: 21) i stilistike koja istražuje stil.

Roman *Posljednji Gizdarev* ostao je u rukopisu za vrijeme Antunovićevega života i objavljen je 2015. godine tako da je i on postao predmetom proučavanja. Jezik Ivana Antunovića predmet je proučavanja hrvatskih jezikoslovaca koji su utvrdili da se njegov jezik uklapa u obilježja zagrebačke filološke škole: Ante Sekulić (1990., 1997.) proučavao je jezik *Bunjevačkih i šokačkih novina* te *Bunjevačke i šokačke vile*, Sanja Vulić i Gordana Laco (2015.) opisuju jezik hrvatskih književnih djela 19. stoljeća i među autore čija djela proučavaju ubrajaju Ivana Antunovića. Jezik u romanu *Posljednji Gizdarev* vrlo je detaljno analizirao u pogovoru Petar Vuković objasnivši pravopisnu, morfološku i sintaktičku normu te leksička sredstva za koja je utvrdio da „Antunović rabi pouzdano i u velikom broju“ (Vuković 2015: 272). Vuković (2015.) je također nabrojao i opisao odstupanja od zagrebačke norme u jeziku Ivana Antunovića. Ovim se radom nastoji jezik Ivana Antunovića proučiti s jednog novog aspekta, s aspekta lingvističke stilistike kako bi se mogla nadopuniti i upotpuniti slika njegova stvaralaštva i djelovanja.

Figure konstrukcije

Prema Krešimiru Bagiću (2012.) stilske se figure dijele na figure dikcije, figure konstrukcije, figure riječi ili tropi, figure misli i figure diskursa. Kako se figure konstrukcije odnose ponajviše na red riječi u stihu, rečenici, odlomku, one pripadaju području sintaktostilistike.

Među figurama konstrukcije u romanu se najčešće pojavljuju:

a) inverzija – „Stilistička inverzija pretpostavlja stilistički obilježen red riječi, kojim govornik ili pisac naglašava pojedine riječi i njihova značenja, stvara učinak iščekivanja, ritmizira i estetira iskaz.“ (Bagić 2012: 156). U romanu se inverzija ostvaruje na dvama načinima: sintagmatska i rečenična inverzija. Sintagmatska se inverzija ostvaruje kao zamjena mjesta imenice i atributa (*priestolje magjarsko, moć obiteljsku, odaje otčeve*). Bagić (2012.) smatra da se takva stilistička intervencija u jeziku javlja od samih početaka pismenosti, na njezin je razvoj utjecao i biblijski stil i „taj je po-

stupak samodostatan stilom koji upućuje na biranost jezične postave“ tako da nije neuobičajena pojava ni u Antunovićevim rečenicama. „Rečenična inverzija pretpostavlja preokretanje redoslijeda glavnih rečeničnih dijelova. Budući da su semantički najopterećeniji, promjena očekivanih mjesta subjekta i predikata pridonosi ekspresivnom posredovanju obavijesti i njezinu emocionalnom nijansiranju.“ (Bagić 2012: 156). Primjeri su rečenične inverzije u romanu, npr:

Jama doline, koje se nezapljavljaju kamenitim ruševinami, koje bi s' planina slijevajuća se bujica dojuriti mogla.; Za onda su se šetnje i posjeti samo svetcem i nedjeljom poslie službe božje vršili, dočiem u radićaci, kao što je muž u uredu, radionici ili polju boravio, tako je supruga u obitelji svojoj živila.

Karakteristično je za rečeničnu inverziju ne samo u navedenim dvama primjerima da Antunović predikat smješta na posljednje mjesto u rečenici, umjesto uz subjekt što je obilježje neobilježnog reda riječi. Vuković (2015.) tvrdi da je takav red riječi u rečenici posljedica oponašanja latinskih rečeničnih modela.

b) akumulacija – gomilanje jezičnih elemenata koji pripadaju istoj kategoriji i imaju istu gramatičku funkciju, a veza među njima može biti asidentska ili polisindetska (Bagić 2012), npr.:

Vaša ljepota, Vaša darežljivost, Vaše gostoljublje, Vaša umiljatost, magički privlači ovamo ne samo ovakove mladiće – pokazujuć na Tomčanjija –, već i ovakove starce, kakova u meni gledate.

U navedenom je primjeru došlo do gomilanja atributa kako bi se naglasila ljepota, darežljivost i ostale osobine gospođe koja sudjeluje u razgovoru. Akumulacijom se Antunović koristi i kada njegovi likovi objašnjavajući neki događaj navode primjere iz povijesti:

A koliko je bilo kraljicâ, koliko groficâ, koje su muževe, a s' njimi i narode, ka [krstu] {križu} privele! – Marija, kći Sigismunda, Marija Terezija, kći Karla, osvjetlali su prijestolje{m}{M}agjarsko, a Széci Marija, Jela Zrinji i Batori Marija, sjale su na stolicâ velikaških, i svoga vieka možnima činjenicama bile.

c) elipsa – „Izostavljanje dijela ili dijelova rečenice, kojim se narušava sintaktička norma, ali rečenično se značenje realizira. Izostavljeni se dijelovi mogu rekonstruirati zahvaljujući kontekstu ili komunikacijskoj situaciji. Uzrokuje sažetost i zgusnutost izražavanja.“ (Bagić 2012: 92). Primjer je: „Mili otče!“ *će djevojka*. Ta je figura karakteristična za publicistički i razgovorni stil, a Antunović je elipsu iskoristio kao dio dijaloga.

d) hiperbaton – figura je konstrukcije u kojoj dolazi do narušavanja stilski neobilježnog poretka reda riječi u rečenici tako što se umeće jedna ili više riječi između članova sintagme ili tijesno povezanih riječi (Bagić 2012). U Antunovićevim rečenicama najčešći su primjeri hiperibatona razdvajanje atributa od imenice (*draga mu je slava*) ili razdvajanje dijelova višestručanog predikata (*koja je kraljevske i saborske palače oblietala; u njih je tada iz razlike vjere proizlazeća zloba nadvladala ljubav narodnosti; pa je u listu sve svoje srce odkrio*). Ovakvim rasporedom reda riječi postiže se dinami-

ka rečenice, predikatom na posljednjem mjestu naglasak se stavlja unutar rečenice na subjektu i atributima te priložnim oznakama kao okolnostima vršenja radnje.

e) polisindeton – „Ponavljanje istog ili istovrsnih veznika ispred riječi, sintagmi ili rečenica koje se nabrajaju u dijelu iskaza (rjeđe u čitavom iskazu). Gramatički i smisaono, ponavljanje je veznika nepotrebno. Stilistički međutim ono je veoma izražajno: segmentira i ritmizira iskaz, ističe pojedine riječi i misli, stvara dojam iščekivanja, sugerira gradacijsko prikazivanje i afektivno stanje govornika.“ (Bagić 2012: 251). U Antunovićevu primjeru: *On kao raszipnik ne vodi računa jer neće da vidi koliko će se za njim proliti gorkih suza, koliko pretopiti oštrih bolih, koliko života ugasiti.* Veznikom *kako* naglašavaju se posljedice rasipništva koje vrebaju u budućnosti.

f) zeugma – „Postupak oblikovanja rečenice koji se sastoji u tome da se istom riječju – jezgrenim pojmom – poveže više riječi, sintagmi ili ishodišnih rečenica. Razlikuju se semantička i gramatička zeugma.“ (Bagić 2012: 315). U Antunovićevim rečenicama nalaze se primjeri gramatičke zeugme: isti predikat povezuje imenice koje se ne slažu u rodu (*Ljubav i milosrđe sahranjeno je...*; *Vaša ljepota, Vaša darežljivost, Vaše gostoljublje, Vaša umiljatost, magički privlači...*) – u navedenim primjerima isti predikat povezuje imenice ženskog (*ljubav, ljepota, darežljivost, umiljatost*) i srednjeg roda (*milosrđe, gostoljublje*).

g) enalaga – figura je konstrukcije koja označuje zajednički naziv za sve vrste gramatičke sinonimije. Obuhvaća zamjenu jednog gramatičkog oblika (lica, vremena, načina, roda, broja itd.) drugim na mjestu i značenju koji su svojstveni tom drugom obliku, a u hrvatskom se jeziku najčešće pojavljuju enalaga lica, broja, vremena, načina i roda (Bagić 2012). Antunović se najčešće koristi enalagom broja (*Ljubav i milosrđe sahranjeno je* – umjesto jednine, treba predikat biti u množini *sahranjeni su*) i enalagom roda (*Vi budete razvijala* – umjesto *razvijala* treba *razvijali* jer obraća se gospođi Borči iz poštovanja).

Figure konstrukcije samo su jedno od sintaktičkih obilježja koja su karakteristične za Antunovićev stil izražavanja u romanu *Posljednji Gizdarev*. Višestrukosložne rečenice u kojima se narušava neobilježeni red riječi utječu na dinamiku rečenice, naglašavaju se oni dijelovi rečenice, najčešće subjekti i njima pridruženi atributi, važni za razvoj fabule i u službi ideja koje se nastojalo proširiti romanom s obzirom na njegovo mjesto i vrijeme nastanka, kao i poetiku toga razdoblja. Vidljivi su utjecaji latinskog jezika na razini konstrukcije rečenice, a na leksičkoj razini i njemačkog i mađarskog jezika.

Pasivne rečenice

„Pasiv je preoblika koja mijenja sintaktičke odnose u rečeničnom ustrojstvu s obzirom na sadržaj koji se tim ustrojstvom izriče.“ (Barić i dr. 1997: 451).

Antunović se u romanu pasivnim rečenicama koristi:

a) unutar višestruko složene rečenice i tada pasivna rečenica ima najčešće ulogu atributne zavisnosložene rečenice:

– *Kao što se je ova ljubav uz sve zaprieke, koje mi se sestra Borča na put stavljala, u nami začela i razcvala, isto tako će pred njom izčeznuti i sve one, koje su mojim ocem pometane.*

– *Znaš, Strašimire! – nastavi djevojka, – da mi djevojke mnogo držimo do sladkibričih, i kao mlade veoma bismo se sriećnimiscienile, ako bi se po supругu i deseta samo onih oživotvorila, koja je u vrijeme djevojačtva.*

b) kada je vršitelj nepoznat ili uopće nije važan za radnju romana, najčešće pri opisivanju:

– *Sobe su vještom rukom maljane, skúpimi sagovi zakríte, i posobljem od sjajna drveta, baršunom, skrletom i svilom presvućenim, napunjene bile.*

– *Svaki fratar kamaldulski, izvuče u to pečenje zabodenu vilicu i podnese si ju pod usta, da mu ugodan miris pečenja u nosnice unidje; pa kada su ovako svi redom učinili, onda se iznese pečeno janje, da ga siromasi poiјedu, a Kalmadulom se unese janje od friškâ (skorâ) maslaca načinjeno, da ga blaguju.*

c) kada namjerno ističe vršitelja jer želi dodatno naglasiti njegovu ulogu u radnji:

– *Mijat Gizdarev mnogomu se je od pokojnog Jose Teringa glede gospodarstva naučio, i nastojao na zemljištu, u službi barunice Krajeve stečenom, sebi stan onakov privediti, kakova je prije spomenuti pokojnik (Joso Tering, dodao autor rada) u Vodoviru sagradio.*

– *Al' ako ovi nepomognu, zar će oženjeni pogriješiti, ako pomisle, da je utroba Bogom zatvorena, pa tko bi im se smieo narugati, ako ih vidi, da polaze sveta mjesta, i pouzdanjem se utječu premilostivû posriedovanju svete bogorodice Marije, revno Boga mole, strogo poste, obilnu milostinju diele, žrtvu sve mise prikazuju, i raznimi se zavjetî obvezuju? – u ovom slučaju Antunović namjerno ističe Bogom zatvorenu utrobu i daje primjer kako se ponašaju oni koji ne mogu imati djece kako bi dodatno naglasio zlo koje je snašlo Radisava Gizdareva koji je doživio starost bez nasljednika, ohol, „koji mišljaše, da bi bio ponižen, kada bi se koljenom pred Stvoriteljem svieta poklonio“.*

– *Dok je dakle kršćanstva, biti će sveta mati crkva učiteljicom, jerbo je od Isusa po Duhu svetomu postavljena i ustrojena. – ulomci u kojima govore svećenici o Crkvi ističe se Božja uloga u radnji.*

Nabrojani primjeri uporabe pasivnih rečenica još su jedno od područja sintaktostilistike kojim se nastojalo dati poticaj daljnjim istraživanjima jezika Ivana Antunovića i s ovog aspekta kako bi se dodatno naglasilo i oprimjerilo bogatstvo hrvatskog jezika ne samo Ivana Antunovića nego i ostalih hrvatskih autora s područja Bačke.

Literatura

- Antunović, Ivan. 2015. *Posljednji Gizdarev*, priredio Petar Vuković, Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata.
- Bagić, Krešimir. 2012. *Rječnik stilskih figura*, Zagreb: Školska knjiga.
- Barić i dr. 1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Josić, Ljubica. 2021. *Hrvatska lingvostilistika*. Zagreb: Stilistika.org.
- Katičić, Radoslav. 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Katnić-Bakaršić, Marina. 2007. *Stilistika*. Sarajevo: Naučna i univerzitetska knjiga.
- Pranjić, Krunoslav. 1986. *Stil i stilistika*, u: Stamać, Ante, Škreb, Zdenko. *Uvod u književnost*. Zagreb: Globus.
- Silić, Josip. 2006. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.
- Vuković, Petar. 2015. Pogovor, u: Antunović, Ivan. *Posljednji Gizdarev*. Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata.
- Sekulić, Ante. 1990. *Oko naziva jezika i pravopisa bačkih Hrvata*. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol. 16 No.1, 245-261.
- Sekulić, Ante. 1997. *Rasprave o jeziku bačkih Hrvata*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Vulić, Sanja i Laco, Gordana. 2015. *Jezik hrvatskih književnih djela u 19. stoljeću*. U: *Povijest hrvatskog jezika*. 4. knjiga: 19. stoljeće, Zagreb: Croatica.

Summary

Syntactic stylistic features of the novel Posljednji Gizdarev (The Last Gizdarev) by Ivan Antunović

Stylistics is a science with a scope of study that covers the area between language and literature. This paper studies syntactic stylemes, units of enhanced expressiveness at the syntactic level. Syntactic stylemes belong to the field of linguistic stylistics called syntactic stylistics, which is a combination of two disciplines: syntax as a part of grammar that studies sentence structure and stylistics, which explores style. In novel Posljednji Gizdarev by Ivan Antunović, two syntactic styles were studied: figures of construction and passive sentences. Figures of construction such as inversion, accumulation, ellipsis, hyperbaton, polysyndeton, zeugma, enallage disrupt the neutral order of words, which affects the dynamics of the sentence. Passive sentences play the role of attributes, they emphasize the performer of the action when it is important for the further development of the action and are used in passages when priests talk about the religious service.

Keywords: linguistic stylistics, syntactic style, Posljednji Gizdarev, Ivan Antunović, figures of construction, passive sentences